

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Egy keleti testvér a hazai örményekről.

A Smyrnában megjelenő „Keleti Sajtó“ című havi örmény szemle mult évi októberi száma egy nyílt levelet közölt; ezt egy keleti örmény (B. Ch.), ki pár évvel ezelőtt hazánkban járt, intézte az akkori smyrnai püspök: Melchisedek Murádiánczhoz. Az érdekes levél azon részét, mely a hazai örményekről szól, időszerűnek látjuk az „Armenia“-ban is közre adni. Az átutazó, egyszerű örmény létére elég értelmesen ír.

Magyarországon szép számmal laknak örmények. Azon helységekben, hol örmények is vannak, a kereskedést ezen utóbbiak tartják kezökben. A magyar-örmények, kik nagy részt jólétnek örvendenek, vagy kereskedők, vagy hivatalnokok. — Így például Budapesten a járásbíró örmény, neve Gajzágó Manó; a főkapitány Török János és a főorvos Pátrubány Gergely szintén örmények. — A kolozsvári örmények közül Korbuly Bogdánról tesztek említést; van itt sok jóra való örmény, kik évenként megülik Világosító-Szt.-Gergely ünnepét...

Az örmények két várost építettek; egyik Szamosújvár, másik Erzsébetváros. Szamosújvárnak közel 6000 lakosa van; polgármestere örmény; a lakosok közt vannak igen gazdagok is, mint Pap Norszesz. A két örmény szentegyház közül az egyik a plebániái templom, a másik pedig Salamon-templom név alatt ismeretes. Van e városban kórház, nemzeti szegény ápolda, iskola, melyben a növendékek örményül is tanulnak. A szamosújvári örmény clerus 6 papot számlál; a mostani plébános Bárány Lukács. (Kárên vagy Kárnig). E rendes felosztású város folyó (Szamos) mellett fekszik; vára, melyben foglyók őriztetnek, javító intézetül szolgál. Innen egy órai távolságra fekszik Deés, hol szintén vannak gazdag örmények; például Bothusánczi (Bocsánczi) János és Márton.

Erzsébetvárosban is eleinte csak örmények laktak; de most van e város falai között elegendő magyar, oláh, német sőt zsidó is. A polgármester mint eddig, úgy most is örmény.

A magyar-örmények buzgók, istenfélők, vendégszeretők; sok helyütt láttam a Szt.-Gergely képét, mely azt az eseményt

ábrázolja, midőn a nagy apostol, Tiridates királyt, ennek családját és az örmény népet kereszteli. Habár a magyar-örmények nyelvében nem egy idegen elem (magyar, oláh, lengyel, perzsa, török, tatár) vegyült, mégis az még manapság is sok ó-örmény szót képes felmutatni. Így például: tuszdér (leány); az asszony urát páchnak — *muhan*, szerencse — hívja; az út neve dsámpháh — *dsamphah*; a rossz ember csudzádz, *tsudzadz* vagy thoph *thoph* (szemét, sepredék); az atya átháh, *athah*, (török szó); a becsületes: hárgivor *hargivor*; a hölgy bikha stb.

Még most is készítenek sajátos örmény ételeket; ilyenek: dolmá, *dolma*; péláv (philáv) *phlav*; churuth *churuth*; ágáncsábúr, ágádsábúr *agadsabur*, heriszá *herisa*, és nagybójtben máchoch-ot *machoch*; új-évben dálauszit, *dalauszit* és húsvétkor kátá-t *kata*; stb.

TUR TSA MIHÁLY.

A magyar-örmények.

I.

A bécsi „Európa“ című örmény lap — mely dr. Dsámdsián Fülöp tanár-szerkesztő*) ügyes kezében a negyvenes években szép virágzásnak örvendett, 1850 nov. 26-iki és következő számaiban a magyar-örményekről ezeket írja: „Ez alkalommal az erdélyi és magyarországi örmények és ezek nemes családjaival akarjuk közelebből és terjedelmesen megismertetni tisztelt olvasóinkat.

A Bagradita uralkodó-ház tönkrementése, Áni főváros elpusztulása és a Ruberisták ciliciai királyságának eltörlése után az örmény nemzetnek egy jelentékeny része (körülbelül mintegy 3000 család) Jó-Sándor moldovai fejedelem (1402—

*) Dr. Dsámdsián bécsi mechithárta, konstantinápolyi születésű volt; elhalt fiatal éveiben (1854). Több tudományos munkát hagyott hátra; nevezetes olasz-francia-török és örmény szótára (1854). Nagy beesben tartják hat nyelven irt következő művét: »Nouveau guide de conversation français-, anglais-, arménien-, turc-, allemand-italien. Vienne 1848.«

1435) alatt Moldovába költözött... Mint más helyütt, úgy itt is, mielőtt Moldova földjére léptek, az ország fejedelmével egyezséget kötöttek és csak több kiváltság megszerzése után mentek be az országba, hol erkölcsük, magukvisellete, szorgalmuk és a kereskedésben tanúsított ügyességük miatt szíves fogadtatásban részesültek. Itt városban telepedtek le. Moldovában az örmények városaikat, templomok, nagy épületek, és kereskedelmi állomások által kiemelték, úgy annyira, hogy kevés idő múlva jó hírnevet szereztek maguknak, nemesiséget nyertek, meggazdagodtak és nagy földbirtokoknak urai lettek... De mivel 1668-ban egy Henkul nevezetű egyén, a moldovai fejedelem ellen fellázadva zavargásokat idézett elő — és a következő évben a törökök is a régi Lengyelország Podolia tartományának Kameniec*) megerősített városát megtámadták, a moldovai örményeket is nagyon sok szerencsétlenség érte; közülök sokan életüket veszítették, mások vagyonuktól fosztattak meg. Azok, kik életben maradtak, látva az ország pusztulását és a tartós zavargást, hogy a végveszélytől megmeneküljenek és csendes életmódhoz juthassanak, az erdélyi hegyekre futottak.

Itt tartozkódtak majdnem három esztendőig; de mivel ezen idő alatt egyszer sem kínálkozott kedvező alkalom a visszatérésre (Moldova), az akkori erdélyi fejedelem- I. Apafi Mihályhoz fordultak.

Ez a bölcs fejedelem, kinek tudomása volt az örmények szorgalma és ügyességéről, mivel országában a kereskedelmet virágzó állapotba akarta helyezni, szívesen megengedte nekik, hogy Erdélybe jöhessenek és itt szabad kereskedést űzhessenek. Előbb Csikba, Gyergyó-Szent-Miklós- és Beszterczére költöztek. A feltételek, melyek mellett befogadtattak szólottak arról is, hogy az örmények nem fognak külön nemzetnek tekintetni, hanem a magyarokhoz számíttatnak; mert az ország törvényei szerint, itt csak a magyar, a székely és a szász a nemzet. Magok az oláhok, kik majdnem megközelítették az egy milliót, az ország akkori tör-

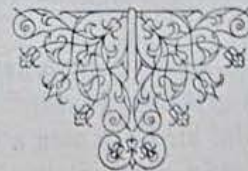
*) A hazai derék Gámenczi család e várostól nyert nevezetet. A vég *czí, tzi,* megfelel a magyar *i* képzőnek; így lett a Petele helységnévből a Petelei örmény családnév.

vényei értelmében külön nemzetnek nem tekintettek és külön nemzeti joggal nem bírtak.

Kezdetben az örményeknek azon városokban, a hol laktak, bírójuk volt; később I. Lipót. püspökük közvetítésére megengedte, hogy (a mostani Szamosújvár) várost építsenek. Ezután Erzsébetvároson kezdtek maguknak lakházakat építeni. Később mind a két város a szabad királyi városok sorába vétetett fel; kiváltságot kapott III. Károly királytól és az erdélyi fejedelmektől. Szamosújvár város szabadalmi okmánya 1726 október 17-én adatott ki; Erzsébetváros pedig 1738. május 10-én nyert szabadalmat, mely 1747. febr. 27-én ismét megerősített és közzététetett... Most az örmények különböző lakó helyekről lassanként ezen két városba gyűltek össze. Ezen városokban az örmények külön törvényszéket alapítottak; a törvénykezés történhetett örmény nyelven, és csak akkor, midőn a per magasabb fórum elébe került, folytatták azt latin vagy német nyelven. E városok tanácsa 12 személyből állott; a hivatalnokok mind örmények voltak. (A következő részletet, mely arról szól, hogy miként egyesültek a hazai örmények a róm. kath. egyházzal, mivel folyóiratunkban más szakavatt toll már közölte — kihagyjuk.)

Az isteni szolgálatban megtartották saját nyelvöket és nemzeti szertartásukat kevés változtatással; és hogy ezen szertartás változatlanul megmaradhasson, azt Velenczében ki is nyomatták (1825). Négy plébániájok van; ezek közül az első a szamosújvári, hol a plebánossal együtt 7 segédlelkész van; a második plebánia az erzsébetvárosi, hol két örmény-pap tartozkodik; a harmadik a gyergyó-szent-miklósi egy lelkészszel, a negyedik a szépvízi egy lelkészszel. A fent említett egyházakon kívül a velencei mechitháristáknak van Erzsébetvároson egy filialis házuk.

GOVRIK GERGELY.

tat. Végre Tandurek és Balyk-göl-ön át a végponthoz érkezik. Orosz- és Törökország között a határ a Nagy- és Kis-Ararát között elhuzodó hegység azon pontján végződik, a hol a Szardár-buluk-gecsidi-nek nevezett tájon a XXXVII. számú útjelző emelkedik. *)

A berlini szerződés LIX. cikke szerint Oroszország császára Bátum-ot kiválóan kereskedelmi szabad kikötővé szándékszik tenni; — míg a LX. cikk értelmében Álásgiérd-völgye és Bajazid városa, melyek a san-stefanói szerződés XIX. cikke által Oroszországnak engedettek volt át, visszaadatnak Törökországnak. Ugyanezen cikk szerint a „Fényes kapú“ átengedi Persiának Kodhur városát és területét, a mint ezt a török-perzsa határ kijelölésével megbízott egyes angol-orosz bizottság megállapította. Az itt meghatározott területi változások szerint az ősi király-városnak: Ánának romjai is, — melynek környékén ütközött meg Lorisz Melikoff orosz-örmény hadvezér Mukhtár pasával, — ma már Oroszország területéhez tartoznak. E romok őrizetét az orosz kormány egy, állandóan ott tartzkodó örmény gondjaira bízta és így megszüntette azon sok — százados — visszaélést, melyeket az e vidéken utazó idegenek követtek el az által, hogy a romok legértékesebbjeit képező mozaik darabokat sorra vitték magukkal. Ily módon a nagyobb szerű történeti műemlékek meg vannak mentve a folytonos rongálástól. . . .

Végre a berlini szerződés minket érdeklő határozatainak legnevezetesebb pontja az örmények által lakott tartományok közbiztonsági viszonyaira vonatkozik. Megjegyzendő, hogy a török diplomáciai irány óvatosságból egyszer sem említ Örményországot, hanem ezt a fogalmat körülírva „Örmények által lakott vidék“ kifejezéssel jelöli meg. . .

Ismeretesek azon nyomorult, valóban „ázsiai“ közbiztonsági állapotok, melyek e vidékeken maig is fennállanak. Vámbéry keleti utazásában élénken írja le azt, hogy mikép töltötte az éjeket az örmény falvakban; virasztott egész éj-

*) L. Stebnizki orosz tábornok, ki a határjelző bizottságnak tagja volt, következő munkáját: Die russisch-türkische Grenze in Klein-Asien nach dem Berliner Tractat von 1878. (Dr. A. Petermann's Mittheilungen, 28. Band. 1882. IV.)

jel a házi gazdával a kunyhó lapos fedelén, és csak a perczet nem tudta, hogy a kurd rablók, mikor fogják megtámadni őket és féltett családjaikat. Ezen ingatag közbiztonsági állapotoknak egyik főokát az képezi, hogy az örmény alattvalóknak saját szülőföldjükön, még önvédelem céljából sem szabad fegyvert hordozni; a török közigazgatási hatóságok pedig a rend fentartására képtelenek. Ez okból rendeli a szerződés LXI. cikke, hogy a „Fényes kapú“ minden további haladék nélkül valósítsa meg a javításokat és reformokat, melyeket az örmények által lakott tartományok helyi viszonyai megkívánnak; a lakosság biztonságáért tartozik — a cserkeszek és kurdok ellen — szavatolni. Az e célból tett intézkedéseket hozza tudomására a hatalmának, melyek azoknak alkalmazására fel fognak ügyelni.

Ezen utóbbi cikk határozmányai képezik ama legfontosabb nemzetközjogi biztosítékot, melyre azóta a törökországi örmények — a portával szemben minden alkalommal hivatkoznak. S ha bár e határozmányok, mint már említettük, csekély mérvben valósították meg a hozzá fűzött reményeket, még-is az „örmény kérdés“ békés megoldásának alapját képezik ma is, midőn a politikai láthatáron ép olyan fekete felhők tornyosúlnak, minők jelentkeztek azon években, melyek a berlini szerződést megelőzték.

SIMAY GYULA.

A magyar-örmények.

II.

A beköltözött örmények nagyobb számmal a következő négy helyen telepedtek le: Szamosújvár, Erzsébetváros, Gyergyó-Szent-Miklós és Csik-Szépviz; de maradt az örmény családok közül elég Erdély más városaiban is. Ez az oka, hogy nem kevés örményt találunk az itt megnevezett városok- és helységekben is: Kolozsvár, Marosvásárhely, Szeben, Brassó, Székely-Udvarhely, Kézdi-Vásárhely Mikháza, Petele, Deés, Torda, Enyed, Gyulafehérvár, Déva, Besztercze. Aztán a kereskedelem és atyafiság is ki-kihívta őket más meg más lakóhelyre. . . .

A beköltözés után nemsokára hozzáláttak az örmények rendes főfoglalkozásuk: — a kereskedelemhez.

Keletről hozott árucikkeikkel nemcsak Erdély-, Magyarország- és Ausztria, hanem a külföld nevezetesebb piacain is megjelentek. És a külföldi, úgy mint az ausztriai kereskedő-házak, bankok és gyárak előtt oly nagy hitelük volt, hogy például Bécsben, Lipcsében, vagy más kereskedelmi helyeken 100.000 forint értékű árú bevásárlásnál szívesen hiteleztek nekik még egy annyi portékát... és ők elváltak kötelezettségöknek egy év múlva mindig pontosan eleget tettek. Míg így a becsületes örmény kereskedők hitele nőtt, — a vagyonosodás terén is szép előhaladást tettek. — Isten fáradhatatlan igyekezetüket megáldotta... és meggazdagítottak.

Némelyek azonban — felhagyva a kereskedelemmel — más foglalkozás után is láttak. Nagy birtokokat, földeket, falvakat vettek déli Magyarországon, kiváltképen a termékeny Torontál megyében. Ez által az örmény kereskedők egy része földbirtokos lett és ingó vagyonát fekvő birtokba helyezte.

Később mind többen és többen széledtek el az ősi fészkekből és a lakozási tér terjedésével növekedett az örmények működési köre is. — A földbirtokosok terjedelmes birtokaikon észszerű gazdaságot vezettek; mások marhakereskedést folytattak úgy, hogy csak Szamosújvárt volt 25—30 olyan jómodú család, melyek Magyarország terjedelmes pusztáin jövedelmező marhaállományt hizlaltak. A birtokos örményektől kereskedő nemzetfeleik vették meg a marha-, juh-, bárány-bőrt, a viaszt és egyéb terményt, kik ezeket aztán elvitték a kereskedelmi piacokra.

Többen megkedvelték a katonai pályát is. — Minden örmény járatta fiát iskolába; ez az oka, hogy közülök nem egy kiváló ember került ki: tudósok főispánok, megyei hivatalnokok, polgármesterek, országgyűlési képviselők és a t.

Nagy előszeretettel viseltetik az örmény az egyházi pálya iránt is. Az örmény szertartású papokon kívül több püspöki egyházmegyében találunk örmény származású egyházi férfiakat, kik a latin ritus szerint szentelődtek fel. Ezek, becsülendő tulajdonaik miatt, mindig kiváló tiszteletben részesültek.

Az örmények soha sem voltak terhére e hazának, de sőt jó szolgálataikkal igyekeztek annak hasznára lenni. A

haza körül szerzett érdemeiket méltányolták a magyar uralkodók is — köztük a dicső emlékű Mária Terezia királynő — midőn több örmény családot nemesi rangra emeltek (armalisták). Az örmény nemesek itt közölt betűrendes névsorát a kiváló örmény jogász: Issekutz Adeodát kir. tanácsos Bécsben tartozkodása alatt (udvari cancellaria) állította össze a magyar- és erdélyországi okmánytár- és okiratokból.

A magyar-örmény nemesek betűrendes névsora:

- Balta Márton és Péter, 1760; —
- Bocsánzi János, 1760; —
- Bogdánfy Gábor, 1760; —
- Csiky Tivadar, 1760; —
- Csomák Miklós, 1762; —
- Czárán; —
- Daniel Tivadar, Jeremiás és Pál, 1725; —
- Gáspár Miklós, 1761; —
- Govrik János és Tivadar, 1760; —
- Gorove Kristóf, 1761; —
- Gorovei Kristóf, 1761 —
- Gyertyánfy *) Dávid és János; —
- Hankovics Jakab utóda, 1762; —
- Hollósy; —
- Issekutz Antal és Gergely, 1760; —
- Issekutz Mihály, 1758; —
- Jakabb Bogdán, 1847; —
- Jakabfy Kristóf, 1760; —
- Karácsonyi Kristóf, Miklós és Lukács, 1749; —
- Kapdebo; —
- Kövér; —
- Kis Gergely, Lukács és Jakab, 1760; —
- Kristóf vagy Jakabfy Simon és Miklós; —
- Lázár János, 1746; —
- Lászlóffy Izsák, 1712; —
- Lászlóffy Adeodát, 1758; —
- Lukács Lukács, Lázár és Izsák, 1760; —
- Márkovics; —
- Mártonfy Kristóf, 1762; —

*) E család örmény neve Dserákián.

Novák Kristóf, Emanuel és Jakab, 1753; —
 Pattantyus Ábrahám; —
 Pátrubán Márton és Márk, 1758; —
 Petrásko Gergely, 1832; —
 Placsintár Lukács és Deodát, 1737; —
 Rátz Jakab, 1762; —
 Szárokán Dávid, János, Márton és Lukács, 1760; —
 Szentpéteri Kristóf, 1760; —
 Simai Tódor, Márton, Izsák és Salamon, 1760; —
 Török Tódor, 1756; —
 Verzár Márton, 1760;
 Verzár Sándor, 1760; —
 Vikol Adeodát, 1760.

GOVRIK GERGELY.

Az örmény Communitas panasza 1747-ben.

— Az „Armenia“ történelmi okmánytárhoz. —

Az alábbiakban, a kezeink között levő eredeti okmány alapján közöljük az örmény Communitasnak azon sérelem-emelési iratát, melyet Mária Terézia idejében a „Nemes Erdély országa három Nemes Nemzetekből álló Méltóságos, Tekintetes és Nemes Statussaihoz és Rendeihez, Jó Kegyelmes és Méltóságos Uraihoz és Excellentiájokhoz és Nagyságokhoz“ intézett.

Az érdekes okiratban több pontban van felsorolva a kereskedéssel foglalkozó örmények sérelme s végezetül azon alázatos kérelem, miszerint a határozat, a sürgős orvoslási eljárás megindítása érdekében hozassék meg.

Az okirat következő:

Az tavalyi Ország Gyűlése alkalmatosságával-is deplortuk vala alázatos Instantiánk által Excellentiád, Mgtok és Kegyelmetek előtt, mi modon tiltattattunk el az Bárányoknak és Bárány Bőreknek eddig ez országban mindenkor pacifice usuált vásárlásától, és azt is, mi modon vétettetett el Nemes Kükülvármegyében Szókefalván egy szegény földhez

ragadott Kereskedő Társunktól, költsön kért pénzel Toroczko táján szedett circiter két százig valo Bárány Bőrei, Vásárhelyi Szötsők által, midőn hazafelé hozta volna; sőt aztis demonstráltuk vala alázatosan, mely nagy kárára légyen ez mind az Nemes Hazafiainak, főképpen pedig az Adófizetőknek. minthogy a Szötsők csak a Dézmáját-is*) a Bárányoknak nem capaxok meg venni, a mit meg vesznek-is, felette oltson veszik, mind az eo Felsége Aerariumának, mivel hogy az Bárány bőreknek általunk valo ki nem vittethetésével az Harminczadoknak nagy detrimentuma vagyon.

Ezeket meg értvén, Excellentiád, Mgtok kegyelmetek méltoztatott vala méltó Panaszunkot Atyai szivére venni, és az Méltóságos Királyi Guberniumnak orvasoltatását recomendálni.

A Méltóságos Királyi Gubernium-is hasonlóképpen Atyai Kegyes szivére vévén, méltoztatott vala resolvalni, hogy az arrol valo Parantsolatott nem értette ugy, hogy éppen sehult ne légyen szabad az Örménységnek, vagy másoknak Bárány-Bőreket szedni ez Országban, hanem csak a Szöts Czehoknak helysége körül, azért mentől hamarább méltoztatik ezt megorvosolni.

Értettük volt-is, hogy ezen dologban rendeltetett volt bizonyos Commissio, de azis az tavalyi Ország Gyűlésének vége felé lévén, a Commissio munkája fel sem olvastatthattott, annál-is inkább ezen dologban az régi ususon kívül semmi nem concludaltattott, és így a Szöts Czehok s közöttünk valo Controversia láttatik quasi lite pendente lenni.

Nagy alázatossággal jelentyük kereskedésünknek illy káros Impedimentumát-is; hogy kivált némelly Magyar Városi Czehok felső országból le hozott Portékáinkat, Signanter a Gombkötők Bétsből hozott Sinorjainkat, Gombjainkat oculálván akár szőr, akár sellyem, akár sok, akár kevés, bár tsak egy Sing-is légyen, minden sokadalmi alkalmatossággal huszonnégy négy Pénzt exigálnak rajtunk, akár adhasuk el, akár ne, és így meg eshetik, hogy egy végetske szőr sinorért annyit fizetünk, hogy árrát kéttzer is meg haladgya.

Nem kevés kárunkra vagyon ez-is, hogy kivált az Magyar Városokban minden Sokadalmi alkalmatossággal, min-

*) Tized részét.